

Mircea Eliade'nin *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* Adlı Üçlemesinden: *Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna*' da Hint Kültürünün Yeri ^a

YALÇIN KAYALI ^b

Geliş Tarihi: 26.04.2018 | Kabul Tarihi: 12.10.2018

Öz: Edebî sanatlar sınırlı sayıdaki kelimelerle adı konulmamış duygu ve düşünceleri ifade etmeye imkân tanıdığı gibi anlatımı da güçlendirir. İmaj olarak adlandırılan haricî âlemdeki nesne ve mefhumların insan zihninde uyandırdığı tasavvur ve intibalar mecaz, teşbih ve istiârelerle söze dökülebilir. Mecaz ve teşbihin kendisinde birleştiği istiâreye en büyük ilgiyi klasik Türk şairleri duymuştur. Şairler birbirlerinden farklı varlıkların çarpıcı özelliklerini sevgilide bir araya getirerek kusursuz, saf bir güzelliği istiârelerle elde etmeye çalışmış, yine istiârelerle yepyeni mazmunların arayışı içine girmişlerdir. Rahat, zarif, akıcı bir üslupla şiirlerini yazan büyük divan şairi Nedim birçok bakımdan klasik Türk şiiri geleneğini sürdürmekle birlikte kendine özgü edası, orijinal hayal ve benzetmeleriyle klasik Türk şiirine yeni bir renk katmıştır. Çalışmayla Nedim'in sanat gücünün ürünü olan gazellerinde istiârelerden ne ölçüde ve ne şekilde yararlandığının tespiti amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nedim, istiâre, şiir, gazel, edebî sanat.

^a Bu çalışma, *ICOSS Kapadokya Uluslararası Sosyal Bilimler Konferansı*'nda (16-20 Nisan 2018) sunulmuş olan aynı başlıklı bildirinin, eklemeler yapılarak makale haline getirilmiş tam metin halidir.

^b Ankara Üniversitesi DTCF Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
ykayali@ankara.edu.tr

The Place of Indian Culture in *A History of Religious Ideas: From Gotama Budha to the Triumph of Christianity*” by Mircea Eliade

Abstract: Literary arts both allow to explain unnamed emotions and thoughts in limited number of words, and strengthen the narrative. The imaginations and intrigues that objects and meanings, which are called images in the external world awaken in human mind can be spoken of in metaphor, simile and metaphor. Classical Turkish poets showed the biggest interested in metaphor which metaphor and simile have met in. The poets have tried to obtain flawless pure beauty with metaphor bringing together the stunning qualities of different beings from each other in lover, and have sought new propositions with metaphors. The great divan poet Nedim who wrote his poems in a relaxed, elegant, fluent style, while maintained tradition of classical Turkish poetry in many ways he added a different color to classical Turkish poetry with his original manner, original imaginations and metaphors.

Keywords: Nedim, metaphor, poem, ghazel, literary art.

© Kayalı, Yalçın. “Mircea Eliade'nin Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi Adlı Üçlemesinden: Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna'da Hint Kültürünün Yeri.” *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16 (2018), 173-188.

Giriş

Mircea Eliade (1907-1986) yirminci yüzyılın en önemli dinler tarihi uzmanlarından biri olmuştur. Çeşitli dinsel geleneklerdeki simgesel dile ilişkin araştırmalar yapmış ve mistik görünümünün temelini oluşturan mitlerin anlamını çözümleyip birleştirmeye çalışmıştır.¹ Eliade'nin din üzerine incelemeleri, özellikle de kutsallığın tezahürleri üzerine çalışmalarıyla, geçerliliğini bugün bile koruyan bir paradigma geliştirmiştir.² Eliade, Bükreş Üniversitesinde felsefe eğitimi görmüş ve 1928-1931 yılları arasında Hindistan'daki Kalküta Üniversitesinde Sanskrit Dili ve Hint Felsefesi öğrenimi görmüştür. Bu sırada, Hintli bir ermiş gibi, Himalayalar'daki Rişikeş Aşramında (çilehane) kalmış ve altı ay boyunca meditasyon yaparak Hint felsefesinin pratikteki hâli üzerinde gözlemlerde bulunmuştur. Hintlilerin ulusal kahramanı Mohandas Karamçand Gandhi ile de tanışma fırsatı bulan Eliade, 1931 yılında Romanya'ya dönmüş ve 1933 yılında Fransızca olarak kaleme aldığı, *Yoga: Hint Mistisizminin Kökenleri Üzerine Bir Deneme* başlıklı doktora tezini tamamlamıştır. 1945 yılında Paris'teki Sorbonne Üniversitesinde çalışmaya başlayan Eliade, 1956-1986 yılları arasında ise Chicago Üniversitesinde Dinler Tarihi kürsüsünde akademik çalışmalarına devam etmiştir. En önemli çalışmalarından biri olan Şamanizm'i 1951 yılında yayımlamış ve 1961 yılında *History of Religions* isimli dergiyi kurmuştur. Eliade ayrıca on altı ciltlik *Encyclopedia of Religion* adlı çalışmanın da editörlüğünü üstlenmiştir.

Mircea Eliade dinler tarihine yön veren çalışmalarında, geleneksel ve çağdaş toplumlardaki dinsel deneyimi, hiyerofani diye isimlendirdiği görüngeleri incelemiş, onların çeşitli dinlerdeki izlerini sürmüştür.³ Eliade'nin dinler tarihi

¹ Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2*, (Çev. Ali Berktaş), Alfa Kitabevi: İstanbul, 2017, s. 1.

² Mircea Eliade, *İmgeler ve Simgeler*, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), Doğu Batı Yayınları: Ankara, 2017, s. 6.

³ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2*, s.1.

çalışmalarına en büyük katkılarından biri, “sonsöz dönüş” teorisi olmuştur. Eliade’ye göre, yalnızca Kutsal’ın ve bir şeyin ilk ortaya çıkışının bir değeri vardır; bu nedenle, değer taşıyan sadece Kutsal’ın ilk ortaya çıkışıdır. Mitler ise Kutsal’ın ilk ortaya çıkışını tanımlar. Öyleyse mitsel zaman Kutsal’ın zamanıdır.⁴ Elliyi aşkın eseri bulunan Eliade çalışmalarını, Rumence, İngilizce ve Fransızca olmak üzere üç farklı dilde yayımlamıştır. Çalışmamıza konu olan *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* adlı üçlemesi de yazarın Fransızca olarak kaleme aldığı eserlerinden biridir.

Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi adını taşıyan ve bir kitap üçlemesi olarak yayımlanmış olan eserinin, *Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna* başlığını taşıyan ikinci eseri, on altıncı bölüm ile başlayıp otuzuncu bölümle sona ermektedir. On beş bölümden oluşan eserin beş bölümünü (XVII, XVIII, XIX, XXIII, XXIV numaralı bölümlerini) ise Hint kültürü ve inançlarına ait kısım oluşturmaktadır. *Brahmançılık ve Hinduizm: İlk Felsefeler ve Selamet Teknikleri* başlığını taşıyan XVII numaralı bölümde, Brahmanizm sonrası dönemde Hinduizm’in doğuşu ve Upanishad düşüncesinin, felsefi bir akım olarak gelişim süreci aktarılmıştır. *Buddha ve Çağdaşları*, yani XVIII numaralı bölüme ise, Siddhartha Gautama Buddha’nın⁵ efsanevi yaşam öyküsü ile başlamaktadır. Doğumu, saray hayatı, saraydan ayrılışı, mitolojik bir takım efsaneler, başından geçen maceralar ve nihayetinde Buddha’nın kurtuluşa ermesi konuları işlenmiştir. Sonrasında, çoğu zaman çağdaşı olarak görülen Cainist felsefesinin kurucusu Mahavira’nın hayatı hakkındaki bahislere yer verilmiş ve Cainist düşünce biçimi ile ilgili bilgilere değinilmiştir.

⁴ Mircea Eliade, *Mitler, Rüyalar ve Gizemler*, (Çev. Cem Soydemir), Doğu Batı Yayınları: Ankara, 2017, s. 22.

⁵ Bu makalede kaynak eserde yer alan ve Sanskrit dili kökenli Buddha, Buddhist ve Buddhacı terimlerinin yazımında, orijinal transkripsiyonun kullanımı tercih edilmiştir. Oysaki Türk Dil Kurumu’nun kuralları gereği, ilgili terimlerin Türk Dilindeki kullanımı -tartışmalı olmakla birlikte- Buda, Budist ya da Budacı şeklinde belirtilmektedir.

Buddha'nın Çağrısı: Ebedi Geri Dönüşün Dehşetinden Söze Dökülemeyen Ebedi Mutluluğuna isimli XIX. bölümde, Buddhist felsefenin özünde yer alan kaideler açıklanıp geleneksel Hint felsefi sistemlerinde yer alan bazı kurallarla karşılaştırmalar yapılmıştır. *Mahakaşyapa'dan Nagarcuna'ya Budizm Tarihi*, XXIII. bölümde, Buddhizm'in mezheplere ayrılışı, tarihsel süreç, gelişimi ve yayılışı konusuna değinilmiştir. Ayrıca Buddhist filozof Nagarcuna'nın, ilgili düşünce biçimi hakkındaki yorumları ve katkıları bağlamında bir değerlendirme yapılmıştır. Son olarak XXIV numaralı, *Hindu Sentezler: Mahābhārata ve Bhagavadgītā*, başlıklı bölümde ise, Hintliler'in ulusal destanlarından Mahābhārata ve bu destanın bir bölümü olan Hinduların kutsal kitaplarından Bhagavadgītā'dan alıntı ve yorumlara yer verilmiştir. Özet olarak bu çalışmayla, Eliade'nin ilgili eseri ve bahsi geçen başlıkların sınırlılığında, kadim Hint kültürünün izleri sürülmeye çalışılmıştır.

Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi II: Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna

XVII. Bölüm: Brahmançılık ve Hinduizm: İlk Felsefeler ve Selamet Teknikleri

Brahmanizm ve birkaç yüzyıl sonra Hinduizm'in yayılması, Hindistan'daki olağanüstü düşünsel devinimiz ilk izleri olarak değerlendirilebilir. Brahmanik anlayıştan Hinduizm'e geçiş süreci ise, algılanması neredeyse olanaksız bir süreçtir. Ancak Hinduizm'e özgü bir takım unsurlar, Veda toplumunun bünyesinde zaten mevcuttur. Eliade, *Hindistan'ın Hindulaşması, hem Upanishadlar çağı çilecilerinin hem de özellikle Gotama Buddha'nın öğretilerinin yayıldığı derin krizler sırasında gerçekleştiğini* ileri sürer.⁶ Yaratılış ve yaşam döngüsü ile ilgili süreci ise, Hint menşeli kaynaklara dayandırarak "Her şey acıdır..." sözüyle özetlemektedir.⁷ Brahmanizm sonrası dönemde, Hint düşüncesinin felsefi bağlamda atağa geçtiği dönem ile ilgili olarak Upanishad metinleri işaret edilmektedir.

⁶ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2*, s. 64.

⁷ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2*, s. 63.

Upanishadlar, MÖ 600'lü yıllarda oluşturulmuş metinlerdir. Eski Hintlilerin evreni, tanrıyı, yaşamı, ölümü ve ölümden sonrasını açıklamaya çalıştıkları felsefe ve teoloji metinleridir. Upanishadlarda Veda tanrılarında sunulmuş ilahilerin ve Brahmana metinlerinde bahsi geçen kurban geleneğine ait izler bulunmaktadır. Ancak, Brahman yani din adamları egemenliğine dayanan sisteme bir tepki olarak çıkmış materyalistlerin de etkisi vardır. Upanishadlarla ilk dönem Buddhizmi arasında da bir ilişki, etkileşim söz konusudur. Upanishadlar Hinduların sistematize edilmiş ilk felsefesini düşünce denemeleridir. Upanishadlar sadece kendinden sonra gelişen Hint felsefe sistemlerini etkilemekle kalmamış batıda da, başta Arthur Schopenhauer olmak üzere, Parmenides ve Kant gibi birçok filozof üzerinde etkisi olmuştur. Schopenhauer, Upanishadlar için "Bu, dünyadaki en iç rahatlatıcı ve insanı yücelten eser olsa gerek. Yaşamımın tesellisi o oldu, ölümümün de o olacak." şeklinde bir ifade kullanmıştır.⁸

Eliade, "Bütün Hint felsefesinin ve meditasyon tekniklerinin amacı, acıdan kurtulmaktır. İnsanın selametine hizmet etmeyen hiçbir ilmin değeri yoktur."⁹ derken Şvetâşvara Upanishad (I,12) ve Çhândogya Upanishad (VI, 14- 1-2) da yer alan öğretileri referans göstermektedir: Şvetâşvara Upanishad (I,12): "Haz alan bireysel ruhu, haz veren duyu nesnelere ve evrensel Eyleme Geçirici'yi bilen, bilmesi gereken daha yüksek bir bilgi yoktur..." Çhândogya Upanishad (VI, 14- 1-2): "Sevgili oğlum, Gandhara ülkesinden getirilmiş, gözleri sargılı olarak ıssız bir yerde bırakılmış bir adam düşün. Kör getirilmiş, kör bırakılmış bir adam, doğuya, kuzeye, güneye dört bir yana telaşla koşur durur. Eğer birisi onun sargısını kaldırıp, 'Gandhara şu yönde, hadi git' dese, o akıllı kişi köy köy sora sora Gandhara'ya ulaşır. İşte bunun gibi, kişi bir yol gösterici

⁸ Upanishadlar, (Çev. Korhan Kaya) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul, 2008, s. IX.

⁹ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* 2, s. 65.

sayesinde cehalet sargısını çıkartıp kurtulmalı ve kendi evine varmalıdır.¹⁰

Eski Upanishadlar dışındaki bütün dinsel ve felsefi metinler, Buddha'nın zamanından ve öğretilerinin yayılmasından sonra yazılmıştır. Kimi zaman bu metinlerde tamamen Buddhizm'e özgü düşüncelerin etkisi fark edilmekteyken, milattan sonra kaleme alınanlarda Buddhizm'in eleştirel yönleri ele alınmıştır. Gotama, düşüncelerini aktarmaya başladığı ilk yıllardan itibaren, farklı felsefe ekollerinin düşüncelerinden de etkilenmiştir. Eliade, Hint felsefesinde Vedānta olarak tanımlanan ve "Vedanın Sonu" olarak bilinen bu felsefi dönemi, Upanishadlar ve çeşitli felsefe sistemlerinin Upanishad metinlerini yorumlaması olarak değerlendirmiştir.¹¹

Eliade, "Yaratılışın Anlamı ve Ruhun Kurtuluşuna Yardım Etmek" için Yoga'yı işaret etmektedir. Sanskrit kökenli bir sözcük olan Yoga'nın, *yuc* (bağlamak) eyleminden türetildiği bilinmektedir.¹² Yoga, bir kısım duruş biçimleri ve hareketleri içermektedir. Yoga felsefe sistemini izlemek ise Samkhya adı verilen felsefi geleneğin izlerini sürmektir. Eliade'ye göre, Upanishadlar ve Samkhya tarafından keşfedilen 'hakikat' Yoga tarafından kabul edilip benimsenmiştir.¹³

XVIII. Bölüm: *Buddha ve Çağdaşları*

Buddhizm, kurucusunun kendini, ne tanrının bir peygamberi ne de onun bir temsilcisi olarak ilan etmemiştir. Üstelik Tanrı ya da Yüce Varlık düşüncesini dahi reddeden bir dindir. Ama Gotama kendisinin, "Uyanmış" yani "Buddha" olduğunu söyler ve bu notadan hareketle ruhani bir rehber ve bir keşiş olduğunu ileri sürmüştür. Onun öğretileri ise insanların kurtuluşunu amaçlar.¹⁴

¹⁰ *Upanishadlar*, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, s. 154.

¹¹ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2*, s. 68.

¹² Patancali, *Yogasutra*, (Çev. Korhan Kaya), Sujala Yayıncılık: İstanbul, 2018, s. 20.

¹³ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2*, s. 77.

¹⁴ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2*, s. 95.

Buddhizm'in kurucusu Gotama Buddha, MÖ 563 yılında Kuzey Hindistan'daki Koşala ülkesinde Şakya hanedanının bir üyesi olarak dünyaya gelmiştir. Onun yaşadığı dönem hakkında farklı düşünceler vardır. "Erken Buddhist literatüründe olduğu gibi Buddha'nın önceki yaşamına ilişkin Cataka öyküleri de Kuzey Hindistan'da önceden gelişen bir kent toplumunu tanımlarken, arkeolojik kanıtlar da Buddha'nın Ganj vadisindeki kentleşmenin başlangıç dönemine denk düşen MÖ VI. yüzyıldan çok MÖ V. yüzyılda yaşamış olduğunu göstermektedir."¹⁵ Buddha'nın doğum öyküsü de oldukça ilginçtir. Doğumundan önce annesi bir rüya görmüştür. Bu rüyaya göre; Ana kraliçe Himalayalar'daki kutsal Anavatapta gölüne götürülmüş ve kâinatın dört yönündeki melekler tarafından yikanmıştır. Bunun ardından güzel bir filin hortumunda bir nilüfer çiçeği ile kendine yaklaşıp karın boşluğuna yan taraftan girdiğini görmüştür. Ertesi sabah sarayın yıldız falcıları rüyayı yorumlayarak kraliçenin olağanüstü güzellikte bir oğlan çocuğu doğuracağını ve bu prensin ileride ya dünya hâkimi ya da dünyada ünlü bir ruhani lider olacağını söylemişlerdir. Bir süre sonra kraliçe Mahamaya, Şakyalara'nın merkezi Kapilavastu'nun dış mahallerindeki Lumbini koruluğunda güzel bir oğlan doğurmuştur. Bebek kraliçenin rüyasında gördüğü beyaz filin girdiği yerden çıkmıştır. Doğumdan beş gün sonra prense Siddhartha (her arzusuna kavuşmuş kişi veya şanslı kişi) adı koyulmuştur. Prens çok iyi bir eğitim almış, bolluk içinde yaşamıştır. Siddhartha zaman zaman arabacısıyla sarayın dışında gezintilere çıkıyormuş. Bu gezileri sırasında bir seferinde ihtiyar birini, bir seferinde hasta birini, bir seferinde cenaze alayını ve bir seferinde de dilenci görmüştür. Bu gördükleri prense yaşamın anlamsızlığını göstermiş; bunun üzerine bir gece prens, eşini, oğlunu ve saltanatını bırakıp bir çileci gibi yaşamak için sarayını terk etmiştir. Siddhartha'nın bu kaçışına

¹⁵ Hermann Kulke & Dietmar Rothermund, *Hindistan Tarihi*, (Çev. Müfit Günay) İstanbul: İmge Kitabevi, s. 87.

Mahabhinishkramana yani Yüce Dünyalık Hareketi denir. Siddhartha köy köy, şehir şehir tıpkı bir çileci gibi gezmiş, değerli hocaların yanında çömezlik yapmış ve katı uygulamaların sonucunda Gaya şehrinin yakınlarındaki Nirancana nehrinin kıyısındaki bir ağacın altında aydınlanmıştır. Bu olaydan sonra ona aydınlanmış anlamına gelen "Buddha" unvanı verilmiştir.

Cainizm'in kurucusu olan Mahāvīra ise, Buddha'nın çağdaşı olmasına, aynı bölgelerde dolaşp aynı çevrede öğretilerini yaymasına rağmen onunla hiç karşılaşmadığı rivayet edilir. Eliade'nin aktardığına göre, en güçlü ve en özgün rakibiyle karşılaşmaktan kaçınmasının nedeni bilinmemektedir.¹⁶ Her ikisinin de kariyerleri ve tinsel yönelişleri arasında birtakım benzerlikler vardır. Kshatriya yani asker sınıfındandırlar. Kendisinden önceki bütün dinsel ve tanrısal bilgiyi yani Vedaları reddederler. Ancak öğretileri birbirinden oldukça farklıdır.

Cainizm'in kurucusu Mahavira'dan önce dünyaya gelmiş yirmi üç Tirthamkara'dan (geçit yapanlar, yol açıcılar) bahsedilmektedir. Bunların ilki Rşabha veya Adışvara'dır. Rşabha, önce prens, sonra da çileci olarak yaşamış ve Kailasa dağında nirvanaya ulaşmıştır. Ondan sonra gelen yirmi bir Tirthamkara'nın ve Mahavira'nın da yaşam öyküleri aynıdır. Prens olarak doğmuşlar sonradan çileci hayatı seçip kurtuluşa ulaşmışlardır. Bu Tirthamkaralar'ın yirmi üçüncüsü Parşva'dır. Benaresli bir kralın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Otuz yaşında saray hayatından elini eteğini çekmiştir. Sekiz dini cemaat kuran Parşva'nın yüz yaşında öldüğü tahmin edilmektedir. Parşva'nın bugün bile Cainizm inanırları arasında farklı bir yeri vardır. Sözüne ettiğimiz Cainizm'in kurucusu ise Vardhamana Mahavira'dır. İlk dönemleri hakkında kesin bir bilgi mevcut değildir. Kshatriya sınıfında dünyaya gelen Vardhamana'nın yaşamının ilk yıllarını sarayda zenginlik ve

¹⁶ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2*, s. 107-108.

şatafat içerisinde geçirdiği tahmin edilmektedir. Otuz yaşında dünyevi zevklerden elini eteğini çekmiş, bütün mücevherlerini ve elbiselerini çıkartarak çıplak kalmış yani üzerine boşluğu giymiştir. Saçlarını ve vücudundaki tüm kılları yolmuştur. Bu büyük terk ediş sırasında bir söylentiye göre “bütün kurtulmuş ruhların önünde saygıyla eğiliyorum” demiştir. Yetmiş iki yaşında Pava’da öldüğü tahmin edilen Mahavira, Parşva’nın temel dini doktrinlerini kabul etmekle birlikte bazı eklemeler ve değişiklikler yapmıştır. Mahavira’nın öğretisinin ayırt edici yönü ise sayılara karşı olan tutkusu olmuştur. Nitekim üç bilinç ve beş doğru bilgi türünden, yedi ilke veya kategoriden, beş beden türünden ruhun değerli ya da değersiz olduğunu gösteren altı boya veya renkten, sekiz karman maddesi, on dört tinsel vasıf aşamasından söz edilmektedir. Cainistler’in arkaik yapısını öne çıkaran bir özelliği de dünyadaki hiçbir canlıya zarar vermemektir. Hayata saygı birinci en önemli kuraldır.¹⁷

XIX. Bölüm: *Buddha’nın Çağrısı: Ebedi Geri Dönüşün Dehşetinden Söze Dökülemizin Ebedi Mutluluğuna*

Buddha’ya göre, dünyanın bir tanrı, bir yaratıcı güç veya ruh tarafından yaratılmadığı açıktır. Dünya var olmaya devam eder, yani insanların iyi veya kötü davranışlarıyla sürekli yaratılır. Nitekim cehalet ve günahlar artınca, yalnızca insan hayatı kısalmaz, evren de bozulmaya yüz tutar.¹⁸ Bu yeniden yaratılma süreci, sadece Buddhizm’de değil, Hindistan menşeli tüm inanç sistemlerinde mevcuttur.

Dört soylu gerçek Buddha’nın öğretisinin özüdür. Aydınlanmadan kısa bir süre sonra Benares’te verdiği ilk vaazda bunları beş eski yol arkadaşına yani müridinin önünde dile getirmiştir. Buna göre; 1. Dukkha (Acı), 2. Samudaya (Dukkha’nın kaynağı), 3. Nirodha (Dukkha’nın giderilmesi), 4. Magga (Dukkha’yı gideren yol).¹⁹

¹⁷ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2*, s. 108-109.

¹⁸ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2*, s. 119.

¹⁹ Korhan Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, Ankara: İmge Kitabevi, 1999: 22.

Genel kanı, Buddha'nın kurtuluşa yani nirvanaya giden yolda yapılması gerekenleri öğretileri vasıtasıyla müritlerine aktardığı yönündedir. Ancak Eliade'nin ifade ettiği gibi, "Buddha hiçbir zaman Nirvana tanımı sunmaz, ama sürekli onun bazı vasıfları üzerinde durur. Arhatlar'ın (aydınlanmış keşişlerin) sarsılmaz mutluluğa eriştiğini, nirvananın bahtiyarlık olduğunu, aydınlanan kişinin ölüm-doğum çemberinden kurtularak bir tür ölümsüzlüğü elde ettiğini ve keşişlerin de bu mertebeye erişebileceğini bildirir."²⁰ Ancak nirvananın niteliği ne olursa olsun, ona ancak Buddha'nın öğrettiği yöntemle yaklaşılabileceği kesindir. Bunun için de Yoga en önemli araçtır. Yüzyıllardır bilinen bir dizi meditasyon ve yoğunlaşma Buddhist anlayışa özgü kurtuluşa ulaşmanın en önemli anahtarıdır.

XXIII. Bölüm: Mahakaşyapa'dan Nagarcuna'ya Budizm Tarihi

Eliade'nin aktardığı üzere; "Buddha'nın ardılı olamazdı. Buddha, dharmayı (yasa) açıklamış ve samghayı (cemaat) kurmuştu. Şimdi dharmayı derleyip toparlamak yani Kutlu Kişinin (Buddha) vaazlarını derlemek ve dinin kurallarını saptamak gerekmekteydi. Bu işi yapabilecek büyük ermişlerden Şāriputra ve Maudgalāyana ise ölmüştü. Yirmi beş yıl boyunca Buddha'nın sadık hizmetkârlığını yapmış olan Ānanda ise, henüz arhat değildi. Beş yüz arhattan oluşan bir Buddhist konseyi toplama girişimi, katı ve hoşgörüsüz bir karaktere sahip Mahākaşyapa'dan geldi."²¹ (Eliade, 2017a). Konsey, Rācagriha yakınlarındaki büyük bir mağarada, Buddha'nın ölümünü izleyen yağmur mevsiminde toplandı ve yedi ay sürdü. Bu sırada Ānanda'da inzivaya çekildi ve çok kısa bir sürede arhatlık mertebesine ulaştı. Buddha'nın bütün vaazlarını dinlemiş tek kişi Ānanda idi. Ānanda Mahākaşyapa'nın sorduğu tüm sorulara Buddha'nın vaazlarındaki sözlerle yanıt verdi ve bu yanıtlar Buddhistlerin kutsal kitapları olan ilk Sūtra metinlerinin oluşturulmasına sebep oldu. Diğer bir mürit olan Upālī'nin aktardıkları ise, yine Buddhistler tarafından kutsal

²⁰ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* 2, s. 125-126.

²¹ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* 2, s. 282-283.

sayılan *Vinaya Pitaka* adı verilen kutsal metinlerin derlenmesini sağladı. Buddhistler *Vinaya Pitaka*'yı kutsal kitap serilerinin en başına yerleştirdiler. Bu seri üç bölüme ayrılmaktadır:1. Suttavibhanga: Mahāvibhanga, Bhikkhunīvibhanga. 2. Khandhakālar: Mahāvagga, Çullavagga. 3. Parivāra ya da Parivārapātha.²²

Buddhizm içerisindeki uyuşmazlıklar uzun bir süre daha devam etti ve MS 2. yüzyıla değin geçen sürede, farklı zamanlarda, dört tane daha konsey toplandı ve Buddhizm'de köklü mezhep ayrılıkları meydana geldi. Buddhizm, farklı düşünce okullarına yani mezheplere doğru genişlemeye başladığında, ana gövdesi Theravada (Hinayana) ile Mahayana olarak bilinen mezheplerin üzerine oturturulmuştu. Diğer bölümler sonradan bu mezhepler içerisinde oluşturulmuştur. Theravada kendi içerisinde Vaibhasika ve Sautrantika mezheplerine bölünmüş, Mahayana Buddhizm'i ise öncelikle Madhyamika mezhebi ve ardından Yogaçāra'yı doğurmuştur. Büyük Hint filozoflarından biri olarak sayılan Nagarcuna ise, Mahayana Buddhizm'inin Madhyamika adı verilen mezhebinin kurucusu olarak gösterilmektedir. Madhyamika öğretisi, Buddha'nın sıkı bir çilecilik ile dünya zevklerinden vazgeçerek Buddhizm'in Orta Yol adı verilen öğretisi üzerine odaklanır; Nagarcuna'nın ilgili felsefi görüşü, Buddha'nın Orta Yol öğretisinin bir tür mantıksal açıklamasını içerir.²³ Nagarcuna, sıradan düşünmedeki çelişmeleri karşı karşıya koyan ve büyük savların yasıma çiftlerine dönüştürülmesiyle, bu türden aşırılıklardan düşünceyi çıkarmaya çabalayan ve bu yolla aydınlanmaya ulaşmak için aklı özgürleştiren bir diyalektik akıl yürütme süreci geliştirmiştir.²⁴

Nagarcuna'nın hayatı ile ilgili bilgilerimiz ise yok denecek kadar azdır. MS 2. yüzyılda yaşadığı bilinmektedir. Felsefi

²² Kaya, *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, s. 37.

²³ Diane Collinson & Robert Wilkinson, *Otuz Beş Doğu Filozofu*, (Çev. Metin Berke vd.) Ankara: Ayraç Yayıncılık, 2000, s. 95.

²⁴ Diane Collinson & Robert Wilkinson, *Otuz Beş Doğu Filozofu*, s. 96.

gelişiminin MS 300'lerde tamamladığı varsayılır. Güney Hindistan'da doğmuş bir Brahman olduğu, hayatının ilk yıllarında kötülük ve günah korkusuyla yanıp tutuştuğu nakledilir. Kumaraciva'nın kaleminden çıkan yaşam öyküsünde, onun, arzu ve tutkuyu acı çekmenin sebepleri sayan bir tür aydınlanma yaşadığı ifade edilir. Nagarcuna'nın düşünsel hayatı, Pracnaparamita denilen Buddhist metinlerin bir araya getirilip dağıtıldığı dönem olarak kabul edilir. Nagarcuna'nın da Buddhist edebiyatın oldukça önemli bir kısmını oluşturan Pracnaparamita metinlerinin bazılarının yazarı olduğu iddia edilmektedir.²⁵ Eliade'ye göre, "Gerek Buddhizm, gerekse genelde Hint felsefi düşüncesi, Nagarcuna'dan sonra, hemen belirginlik kazanmasa da derinlemesine değişmiştir. Nagarcuna, Hint düşüncesinde hâkim olan karşıtların birliğine doğru yönelme eğilimini en uç noktaya kadar götürmüştür. Bununla birlikte Bodhisattova uğraşının 'her şey boştur' olgusuna karşın bütün yüceliğini koruduğunu da göstermeyi başarmıştır."²⁶

XXIV. Bölüm: Hindu Sentezler: Mahābhārata ve Bhagavadgītā

Eliade'nin çalışmasının ilgili bölümünde yer alan anlatıma göre; "Mahābhārata, 90.000 dizesiyle dünya edebiyatının en uzun destanlarından birdir. Metin, bize aktarıldığı biçimiyle, çeşitli düzeltmeler ve birçok ilave içermektedir. Bununla birlikte destanın ilk halinin yeniden oluşturulabileceğini sanmak boş bir düşüncedir. Yazılış tarihine gelince, destanın MÖ 7-6. yüzyıllar arasında tamamlandığı ve bugünkü halini MÖ 4. ve MS 4. yüzyıllar arasında bulduğu kabul edilmektedir."²⁷ Hint geleneğinde kısaca "halk destanı" olarak tanımlanan Mahābhārata, çok zengin olan Sanskrit dili yazınının temel yapıtıdır. Bu destan bugün bile Hindistan'daki günlük yaşamı etkileyen binlerce inanç, efsane, düşünce tarzı ve alınacak derslerin kaynağını oluşturur.²⁸

²⁵ Diane Collinson & Robert Wilkinson, *Otuz Beş Doğu Filozofu*, s. 97.

²⁶ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2*, s. 297.

²⁷ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi 2*, s. 309

²⁸ Jean-Claude Carriere, *Mahābhārata*, (Çev. N. Aslan), İstanbul: Can Yayınları, 1989, s. 5.

Dünya imparatorluğu yüzünden başlayan ve gelişen bir kavganın konu edildiği destanda, bütün evrenin yazgısını tehlikeye sokan çok büyük bir savaş meydana gelir. Destanın anlattığı olaylar tarihsel bir kaynağa dayanıyor olabilir ve uzmanların çoğu da bunu kabul etmektedir. Kimi tarihçiler MÖ 2000 yıllarında Dravidlerle Ārilerin yaptıkları savaşlarla bu destansı şiir arasında az ya da çok bir benzerlik görmek isterler. Kimi tarihçiler de bu yoruma tamamen karşı çıkar ve destanın edebi özellikleri üzerinde durulması gerektiğini savunurlar. Georges Dumezil ise, bu kadar özlü, tutarlı, ustalıklı hazırlanmış bu yapıtın aslında kaybolmuş olan bir tür beşince Veda metni olduğunu ileri sürmektedir.²⁹

Bhagavadgītā ise, bu kadim destanın belki de en önemli kısmını oluşturmaktadır ve başlı başına ayrı bir öneme sahiptir. Hinduların kutsal kitapları arasında da özel bir misyona sahip olan eser, yedi yüz beyitten oluşmaktadır. Eser, muhtemelen MÖ 300-100 tarihleri arasında yazılmıştır. Kaya'nın değimiyle Bhagavadgītā; *Veda döneminin güneş tanrısı Vishṇu'yu, Vedalardaki Yaratılış İlahisi'nden hareketle Samkhya Yoga felsefesini, olasılıkla Krishṇa'dan önce gelen Vāsudeva kültünü, çoban kahraman Krishṇa'yu, Mahābhārata Destanı'ndaki Krishṇa'yu, Upanishadlar'daki Brahma felsefesini, az da olsa Buddhistik ve hatta materyalist düşüncelerle karıştırıp, bir potada eritmiş olan, muazzam bir eserdir. Dili, rafine edilmiş son derece temiz bir Sanskrit'tir.*³⁰

Eliade'ye göre; *"Hint düşüncesinin özgül niteliğini oluşturan, gerçekliğin bütünleştirilmesi eğilimi Bhagavadgītā'da en inandırıcı ifadelerinden birine kavuşur. Kişisel bir tanrının hükmü altında gerçekleştirilen bütünleştirme, savaş, ihanet veya cinayet gibi 'kötülük' ve 'felaket' tezahürlerine bile dinsel bir değer verir.*³¹ Bhagavadgītā'nın Hint dinler tarihindeki asıl önemi, hayatın ve varoluşun yeniden kutsallaştırılmasıdır Bhagavadgītā'nın

²⁹ Jean-Claude Carriere, *Mahābhārata*, s. 6-9.

³⁰ *Bhagavadgītā*, Ankara: İmge Kitabevi. s. 9.

³¹ Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* 2, s. 322.

çağrısı, tüm insanlığa seslenip, tüm dinsel yönelişleri cesaretlendirmesidir.

Sonuç

Mircea Eliade, *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi* adını taşıyan kitap üçlemesinden *Gotama Budha'dan Hıristiyanlığın Doğuşuna* adını taşıyan ikinci eserinin büyük bir bölümünde Hint Kültür tarihinin oldukça önemli bir dönemini ele almıştır. Biz de bu sebeple, daha derinlemesine inceleyebilmek ve Hindoloji bilimi açısından Hint kültüründeki yeri hakkında yorumlarda bulunabilmek adına bu çalışmayı hazırlamak istedik. Eliade'nin eserinde konu edildiği, Hint tarihinin ilgili dönemi, bizce Hint düşünce hayatının dönüm noktasını oluşturmaktadır. Kronolojik olarak ele alınan dinsel ve düşünsel gelişim, eserde ustalıkla işlenmiş ve Eliade'nin olağanüstü yorum ve muhakeme gücüyle anlam kazanmıştır.

Hint düşünce hayatının bilinen dinsel serüveni Vedik dönem ideolojisiyle başlamış ve Brahmanizm ile devam etmiştir. Bu dönem din adamlarının Hint halkını ve uygarlığını sömürdüğü çağ olarak bilinir. Ancak eserde sıkça bahsedilen ve Upanishad dönemi ve öğretileri olarak addedilen dönemle birlikte, Hint düşünce ve inancında köklü değişiklikler meydana gelmiş ve din adamlarının ego manyası reddedilmiştir. Upanishadlar olarak isimlendirilen metinler, Hint'te sorgulayıcı fikir hayatının doğması ve materyalist fikir hareketlerinin ilk kıvılcımlarını içerisinde barındırması bakımından paha biçilmez bir öneme sahiptir. Öyle ki bu düşünce sistemi, hemen akabinde ya da aynı zamanda Cainizm ve Buddhizm felsefelerinin de doğmasına hizmet ettiği kanaatindeyiz. Eliade, eserinde hayatın ve yaşamın anlamını sorgularken aslında kendine Buddhizm'in öğreti ve düşüncelerini esas aldığı anlamak çok da zor değildir. Bu nedenle de bir dinler tarihçisi olarak Buddhizm'in sadece felsefi yönünü değil, bir din olarak gelişimini ve sonraki dönemde doğan yeni Buddhist fikirleri, mezhepleri açıklama ve yorumlama gereksinimi duyduğunu görmekteyiz.

Son olarak Mircea Eliade, Hinduzim'in yükselişi hakkındaki gerçeği dile getirirken, Hinduların hatta tüm Hint halkı için oldukça önemli olan kutsal Bhagavadgītā'nın içeriğine ve anlamına özellikle odaklanmıştır. Bunu yaparken de Hintlilerin ulusal destanı olan ve bugün Hindistan'ının kültürel mirasının bir derlemesi olarak değerlendirebileceğimiz Mahābhārata destanını da unutmamıştır. Biz de Eliade'nin değindiği konular kapsamında, Hint kültürü ve düşünce sisteminin gelişimini, yorum ve görüşlerimizi ekleyerek, sonuçta Hint'e ait ilgili dini-felsefi anlatımların daha anlaşılır ve kullanılabilir bilgi haline getirilmesini sağlamaya çalıştık.

Kaynaklar

- Bhagavadgītā*, (Çev. K. Kaya), Ankara: Dost Kitabevi, 2004.
- Carriere, J. C. 1991. *Mahābhārata*, (Çev. N. Aslan), İstanbul: Can Yayınları, 1991.
- Collinson, D., Wilkinson R., *Otuz Beş Doğu Filozofu*. (Çev. M. Berke) Ankara: Ayrac Yayınevi, 2000.
- Eliade, M., *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*. (Çev. A. Berktaş), İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım San ve Tic. Ltd. Şti., 2017.
- Eliade, M., *İmgeler ve Simgeler*. (Çev. M. A. Kılıçbay), Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017.
- Mircea Eliade, *Mitler, Rüyalar ve Gizemler*, (Çev. Cem Soydemir), Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017.
- Kaya, K., *Buddhistlerin Kutsal Kitapları*, Ankara. İmge Kitabevi. 1999.
- Kulke, H., Rothermund, D., *Hindistan Tarihi* (Çev. M. Günay), Ankara: İmge Kitabevi, 2001.
- Upanishadlar*, (Çev. K. Kaya) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008.
- Yogasūtra*, 2018. Çev. K. Kaya. Sujala Yayıncılık. İstanbul.